

<https://doi.org/10.62837/2026.2.295>

CƏFƏROVA SEVINC
sevinc.ceferova110@gmail.com

SƏMƏDOVA SEVINC
semedova.sevinc57@gmail.com

QULIYEVA ŞƏRQIYYƏ
Squliyeva1@amu.edu.az

Azərbaycan Tibb Universiteti

İNGİLİS VƏ RUS DİLLƏRİNİN DİLÇİLİKDƏ ƏHƏMİYYƏTLİ ROLU

Açar sözlər: ingilis dili, Rus dili, Beynəlxalq dil.

Key words: English language, Russian language, International language.

Ключевые слова: Английский язык, Русский язык, Международный язык.

Dünya dilləri içərisində ingilis dilinin rolu danılmazdır. Demək olan ki, hər bir təhsilli şəxs bu dilin sirrlərinə yiyələnməyə çalışır. Məhz yaşadığımız əsrdə ingilis dili yüksək karyera qazanmağın əsas açarlarından birinə çevrilib. Hind-Avropa dillərinin ən böyük qruplarından biri olan german qrupunun qərbi german yarımqrupuna daxil olan ingilis dili daha çox biznes dili, beynəlxalq ünsiyyət dili, turizm dili kimi də xarakterizə edilir. Əslində də belə olmalıdır, çünki dil ünsiyyət vasitəsi olaraq insan fəaliyyətinin bütün sahələrindən ona lazımdır. İnsan düşünən və danışan varlıq kimi formalaşmaya başladığı dövrdən dildə yaranmağa başlamışdır. Dilin yaranması hissini və insan şüurunun inkişafı gedişində baş vermiş qanunauyğun hadisədir. Qeyd etmək lazımdır ki, əvvəlcə konkret əşya və onların əlamətlərini göstərən sözlər yaranır, sonra isə ümumi anlayışlar, məfhumlar yaranır. Dil onun daşıyıcısı olan insanlarla bərabər daim inkişafdadır. “Dil ayrıca bir xalq, ayrıca bir millətə bütün bəşəriyyətlə birləşdirir. Millət də bəşəriyyət də dilin təzahüründə öz ifadələrini tapır”. (1, səh 72).

Dünya dillərinin sayı kimi, dillərin təsnifatına da dəqiq, biryönlü yanaşma mövcud deyildir. Əsasən dünya dilləri morfoloji quruluşları və qohumluluquna görə təsnif edilir. “Hazırda dünya dilçilik elmində dillərin tipoloji təsnifinə maraq artmışdır. İndi tipologiya, hər şeydən əvvəl, dəqiq nəzəri və təsviri tədqiqatlara möhtacdır”. (1,səh.178). Həmin bölgüyə əsasən, dünyada mövcud olan bütün dillər dörd müxtəlif qrupa ayrılır. 1. Kök dillər, 2. Aqlütinativ dillər, 3. Flektiv dillər, 4. İnkorporlaşan dillər. Müasir diplomatiyada ingilis və rus dillərinin rolu danılmazdır. Artıq bildiyimiz kimi daha əvvəllər diplomatiya dili fransız dili hesab edilirdi. Hələ bir əsr bundan öncə bu dil Birləşmiş millətlər Təşkilatında digər başqa dillərlə yanaşı eyni statusa malik dünya dillərindən biri hesab edilirdi. Hal-hazırda BMTkatibliyinin işgüzar dilləri ingilis və fransız dilləri hesab edilir və ingilis dili Milli Təhlükəsizlik şurasının altı dilindən biri hesab edilir. Eləcə də ingilis dili bundan başqa YUNESKO, ATƏT, NATO və s. beynəlxalq təşkilatlarının da rəsmi dili hesab edilir.

Hər bir ingilis və rus dillərini öyrənən insana bu dili niyə “beynəlxalq ünsiyyət statusu olması” maraqlıdır. Bu dilin “beynəlxalq ünsiyyət statusu” alması son yüz ilə təsadüf edir. Hələ Şekspirin dövründə ingilis dili yalnız 6 milyon insanın danışdığı “əyalət dili” idi. Axı beynəlxalq statusun dil ərəb, fransız və s. dillərdən biri də ola bilirdi. Çox əsr bundan qabaq İngiltərə zəbt etdiyi ölkələrdə-Britaniya imperiyasının koloniyalarında ingilis dilini yaymışdı. Bununla yanaşı İngiltərədən olan mühacirlər bu maraqlı dili özləriylə bərabər Şimali Amerikaya və dünyanın digər hissələrinə aparmışdır. İqtisadiyyat və ticarətin qloballaşması, həmçinin “amerikanlaşma” Amerikan ingilis dilinin yayılmasına şərait yaratdı. İngilis dilinin “beynəlxalq biznes dili” adlandırılması, hal-hazırda internet əsrindəki iş sövdələşmələrinin əsasən bu dildə aparılmasından irəli gəlir. Həmçinin bunu bir faktla da sübut etmək olar ki, əksər sənaye məhsullarının istehsal yeri və göstəriciləri ingilis dilində göstərilir. İngilis dilini eləcə də çox millətli korporasiyalardan “nissan”, “Toyota”, “Tetrapak” və digər beynəlxalq banklar özlərinə iş dili olaraq seçmişlər. İngilis dili informasiya əsrinin dilidir. 80% dən artıq informasiya milyonlarla kompyuterlərdə ingilis dilində saxlanılır. Artıq bildiyimiz kimi əksər kompyuter proqramlarının təlimatları, proqramların özləri də ingilis dilində olur. Bəs əsas teleşirkətlər CBS, NBS, ABC, BBC, və CBC öz potensial izləyici toplusunu, yeni 500 milyona qədər insanı, yalnız ingilis dilində olan yayımına görə əldə saxlaya bilər. İngilis dili müasir insan üçün təkcə mədəniyyət nöqtəyi-nəzərindən deyil, həm də biznes-faktoru kimi lazım olan güclü alətdir. Dünyada aparılan biznesin 80%-dən çoxu, eləcə də bir çox tanınmış universitetlərdə tədris ingilis dilində aparılır. Məsələn, bizim Azərbaycan Tibb Universitetində də ingilis dili bölməsində bir çox ölkələrdən gələn xarici və yerli Türk, İran, Ərəb, Hindistan, Pakistan və s. dən olan tələbələr ingilis dilində təhsil alırlar. Təəccüblü deyil ki, məhz buna görə hər il milyonlarla insan ingilis dilini öyrənir, və bu dilə doğma dili olmasa da ən azı ikinci ana dili kimi yiyələnməyə çalışır. Dil dedikdə səslənən bir hadisə nəzərdə tutulur. Bu hadisə, yəni dil danışılır, qulaq vasitəsilə eşidilir. Hər bir dil cümlələrdən, cümlələr isə sözlərdən ibarətdir. Sözlərin maddi qabığını isə danışmaq səsləri təşkil edir. Dil cəmiyyət daxilində ən vacib ünsiyyət vasitəsi olmaqla yanaşı, insanların düşünmə vasitəsi, təfəkkürün ifadə olunma alətidir. İnsanların dilə olan tələbatı, demək sözlərlə fikirləşməyə və ya dinib danışmayan adama rast gəlmək qeyri-mümkündür. Axı insan daim düşünmək, öz arzu və istəklərini başqalarına çatdırmaq istəyir. Dildə istifadə dairəsi çox əhatəlidir. İnsan yaşadığı onun dilə olan tələbatı gələcəkdə yenə də qüvvətli olacaqdır. (1, səh,162)

Ana dili insan şəxsiyyətinin inkişafının əsasını təşkil edir. Yəni hər bir kəs ömrünün axırınadək, dilinə arxalanır. Yer üzərindəki dünya dillərinin sayı 5000-7000 arasında dəyişir. Amma biz bu sayı dəqiq olaraq qəbul edə bilmərik, çünki yer üzərində çoxlu sayda coğrafi arealar vardır ki, oradakı dillərin sayı da bu arealardan asılı olaraq dəyişir. Hər bir dilin yaşaması üçün ən azı onun 100-200 nəfər daşıyıcısı

olmalıdır. YUNESKO ekspertlərinin fikrincə, gələcək dünyada dillərinin yarısının itib-batacağı gözlənilir. Çünki, onlardan danışdığı dili kimi istifadə olunmur. Yer üzərində 400 dən artıq dil vardır ki, zaman keçdikcə onlar yox olub gedir. Yalnız müəyyən yaşlı əhali bu dillərdə ünsiyyət yaradır. Bunlardan bəzilərinə aşağıdakıları aid etmək olar:

1. Afrikada bikia, qoundo, elmolo dilləri.
2. Cənubi Amerikada tehulçə, itonama dilləri
3. Şimali Amerikada kaquila, çinuk, kansa
4. Rusiyada kerek, udeqe dilləri
5. Avstraliyada alana lili(<http://www.teachlearn.narod.ru/languages>)

Məsələn bu dillərdən bikia dilində yalnız 1 nəfər, qounda dilində 30, çinuk dilində 12 sonuncu alana dilində isə təqribən 20 nəfər danışır.

Yuxarıda haqqında danışdığımız dünya dillərinin öz morfoloji quruluşlarına əsasən tipoloji təsnifatı əks olunsada, dilçilikdə dillərin genoloji təsnifatına daha da geniş yer ayrılır. Dünya dillərinin qohumluğa görə qruplaşdırılması tarixi başqa təsnifat növlərinə nisbətən daha qədimdir. Dünya dilləri 23 dil ailəsinə bölünür. Hər bir dil ailəsi özü də qrup və yarımqruplara bölünür. Dil ailələrini bir-birinə birləşdirən ümumi qrammatik, leksik və fonetik eynilikdir. Bu təsnifat zamanı dillərin arasındakı qohumluq əlaqələri və, bağlantılarının dərəcəsi müəyyən edilir. Dil ailələri içərisində Hind-Avropa dil ailəsi dillərin sayı tədqiq olunması və zənginliyinə görə ən böyük dil ailəsi hesab edilir. Dillərin morfoloji quruluşca üçüncü tipini flektiv dillər təşkil edir: “Onlara flekləşdirən üzvi, formal, fuziyalı, insirafi dillər də deyilir”. Belə dillərdə sözün dəyişməsi isə onun sonundakı şəkilçinin və ümumiyyətlə, sözün səs cildinin dəyişməsi ilə olur. Belə dəyişmə fleksiya adlandırılır və iki yerə: daxili və xarici fleksiyaya ayrılır. Bu qrup dillərə ərəb, ingilis, rus və s. dilləri aid etmək olar. Flektiv dillərdən biri olan ingilis dilində də daxili fleksiyaya rast gəlinir, Məsələn, qaydasız fellərin keçmiş və feli sifət 2 forması: to write, wrote, written, və ya bəzi qaydasız isimlərdə cəm formasının düzəlməsi: man-men, goose-geese və s. Belə ki, Avstraliya variantında da ilk variantda olduğu kimi bəzi sözlərin sonundakı -re (centre), - our (harbour), - ise, - ize (recognize) sonluqlar özünü qoruyub saxlayır. Amma bu variantda Amerika variantında olduğu kimi bəzi sözlər üçün bu dildə qəbul olunduğu yeganə, real orfoepik qaydalar pozulur. Sanki ingilis dilinin Avstraliya variantının daşıyıcıları əksər sözləri özünüküləşdirirlər. İngilis dili ilə yer üzünü əhalisinin ən çox hissəsinin danışdığı çin dili arasında fərq ilk növbədə ingilis dilinin daha sadə fonetikaya məxsus olmasında özünü göstərir. Eləcə də bu dil çin dili kimi mürəkkəb heroqliflərə məxsus deyildir. Amerika variantında danışanlar amerikalılar da ingilis dilində özlərinin həyata olan optinustik baxışlarını möhkəmləndirməyə çalışırlar. Hər hansı amerikalı birbaşa fikirləşdiyini danışır. Başqa millətlərin daha çox sevdiyi dil incəlikləri, gizli və ya sətiraltı mənə bu insanları özündən çıxara bilər. Məhz bu

səbəbdən ingilis dilinin Amerika variantı dildə “amerikanizmlər” yaranmasına şərait yaradır. Amerikanizmlər özlərini qrammatika, söz ehtiyatı və orfoqrafiyada əks etdirir. Qrammatikada Amerikanizmlər özlərini aşağıdakı hallarda göstərir:

1. Keçmiş qeyri-müəyyəm zamanın indiki və keçmiş bitmiş zaman əvəzinə işlənməsi Məs: He never thought about it.
2. İngilis dilinin Amerika variantında mürəkkəb cümlələrdə zamanların uzlaşmasına rast gəlinmir. Məs: L thought it is Tuesday today
3. Cümlələrdə söz sırasında tez-tez zərflər fərdən qabaq gəlir. Məs: L then asked for another appointment.
4. Müəyyən hallarda arfıqlı və sözlərin işlədilməsində fərqlər özünü biruzə verir. Məs: İngiltərə variantında on weekends, on the street kimi tərcümə edilir.

Orfoqrafiyada da amerikanizmlər həriflərin qənaəti ilə seçilir. Məs: cheque (lugil)-check (Am) Lügət tərkibində çoxlu sayda sözlər vardır ki, onlar arasında fərqlər özünü açıq-aydın göstərir. Belə sözlərə ən çox ümumişlək sözlər aid edilsə də, müxtəlif elm sahələrində, xüsusilə iqtisadiyyat elmində də belə sözlər az deyildir. İşgüzar sahədə çalışan tərcüməçilərin bu terminləri bilməsi zərurəti yaranır. Artıq bildiyimiz kimi İngiltərə və Amerika Birləşmiş Ştatları dünyanın ən aparıcı dövlətləri olduqları üçün işgüzar və savadlı insanlar ingilis dilinin Britaniya və Amerika variantlarını öyrənməyə meyllidirlər.

Ədəbiyyat

- 1.Əbülfəz Rəcəbli “Dilçilik tarixi” Bakı: Nurlan, 2007, I hissə, 527s. İnternet resursları: <http://www.teach-learn.narod.languages>.
- 2.Axundov A. Ümumi dilçilik Bakı: Şərq-Qərğ 2006, 278s
- 3.Babayev A. Dilçiliyə giriş, Bakı, maarif, 2004, 511s

Резюме

Значение и роль Лингвистики английского и русского языка

В мире насчитывается несколько тысяч языков. Наиболее известные справочники включают только современные (т.е. живые и недавно вымершие) языки. Семей языков считается генетическое языковое объединение как индоевропейские языки, то есть распавшееся примерно 6-7 тысяч лет назад. Германские языки – распространены на территории ряда стран Западной Европы (Великобритания, Германия, Австрия, Нидерланды, Бельгия, Швейцария. В статье больше внимание уделяется отношению между значениями слов и понятий, разницы между грамматическими и лексическими значениями, которые являются особыми типами значений, особенно лексического значения денотативное и коннотативное компоненты, типы коннотации, эффективные методы обнаружения коннотативных компонентов и акцентируется их внимание на роли речи. Таким образом, знание русского

языка, освоение его норм имеет большую практическую значимость и актуально и для современного независимого Азербайджана. Этому способствует благоприятная и толерантная языковая ситуация в республике, одной из приоритетных направлений внешней и внутренней политики которой является мультикультурализм.

**CƏFƏROVA SEVINC
SƏMƏDOVA SEVINC
QULIYEVA ŞƏRQIYYƏ**

SUMMARY

THE ROLE OF ENGLISH AND RUSSIAN IN LINGUISTICS

There are thousands of languages in the world. The most popular of them are modern, live and recently dead languages. Language families are considered genetic language union like Indo-European language disintegrating 6-7 thousand years ago. Germanic languages are widely spread in the territory of some western European countries (Great Britain, Germany, Austria, Netherlands, Belgium and Switzerland).

The presented article deals with lexical items used in speech process in contemporary English and Russian languages and here mainly the words which are used in common speech languages are paid attention, much spoken about metaphors and abstract words. Metaphors are widely dealt with, the role of them shown in noun, adjective and verb. Some examples in English and Russian are shown and their equivalents in Azerbaijani language are given as well. The ways of solving problems faced by foreign students during the teaching Russian and English languages are investigated in this article, there are clarified the role of education in social and economical development of society. Here are also shown the ways of improvement of oral speech in Russian, English language lessons.

Xülasə

İngilis və Rus dillərinin Dilçilikdə rolu

Artıq bildiyimiz kimi müasir İngilis və Rus dillərinin özünəməxsus variantları vardır. Bu variantlara ingilis dilinin Avstraliya, Amerika, Britaniya, Kanada, Sinqapur, Pakistan variantlarını və s. misal göstərə bilərik. Azərbaycanda əksər orta və ali məktəblərdə şagird və tələbələrə bu dilin Britaniya variantı tədris olunur. İngilis dilini bu variantında analitik dilin əksər qrammatik qanunlarına həm danışmaq, həm də yazılı nitqdə riayət olunur. Hərflərin birləşmələri və müəyyən fonetik dəyişmələri yeganə fonetik qanunlara tabedir. İngilis dilinin Avstraliya variantının yaranması 1788-ci ildə Yeni Cənubi Vels koloniyasının yaranması ilə bağlıdır. Amma bu variantın İngiltərə variantından fərqlənməsi 1820-ci ildə qəbul edilmişdir. Bu dildə ilk və əvvəl olaraq Yeni Cənubi Velsin ilk mühacirlərinin övladları danışmışdır. Bu ilk nəsillər bir dialekt yaratdı ki, hansı ki, daha sonralar bütün millətin dilinə çevrildi (3, s.56) Ümumiyyətlə bu dilin Avstraliya variantındakı orfoqrafik qaydalar əksər hallarda İngiltərə variantı ilə eynilik təşkil edir.

